

**Соціально-економічна
перебудова села**

Перспективи розвитку недержавного пенсійного страхування сільського населення

**М.І.МАЛЬОВАНІЙ, кандидат економічних наук
Уманський державний аграрний університет**

Становлення ринкової економіки в Україні зумовило докорінні зміни у всіх сферах економічного, господарського та соціального життя країни. Особливо радикальні зміни відбулися в пенсійній системі, а саме у механізмі її фінансового забезпечення. Зниження ефективності господарювання та системна криза 90-х років ХХ ст., висока інфляція й зменшення чисельності працездатного і працюючого населення зумовили кризовий стан пенсійного забезпечення. Вихід із цієї кризи за допомогою поверхневих, косметичних заходів став неможливий. Потрібні були довгострокові глибинні перетворення економічного змісту всієї системи пенсійного забезпечення. Тому в Україні розпочався поступовий перехід від розподільчої пенсійної системи до накопичувальної, яка базується, насамперед, на страхових принципах формування джерел коштів для виплати пенсій у майбутньому. Проте реформаційні заходи не розв'язують усіх проблем, серед яких важливе місце посідає пенсійне страхування сільського населення, яке нині є однією з найменш захищених верств суспільства.

Дослідженню різних аспектів пенсійної системи України присвячено праці відомих вітчизняних та іноземних вчених-економістів: Н.П. Борецької, М. Вінера, В.І. Грушка, Б.О. Зайчука, В.Б. Івашкевича, В.А. Колбуна, Е.М. Лібанової, М. Мак Таггарта, Б.О. Надточія, В.П. Яценка та інших. Разом із тим окремі питання стосовно пенсійного страхування сільських жителів, особливо членів особистих селянських господарств (ОСГ), залишаються недостатньо вивченими. Актуальність теми та наявність значної кількості теоретичних і практичних проблем, що стосуються пенсійного страхування членів ОСГ, зумовили вибір теми дослідження.

Криза в аграрному секторі економіки, нестабільність у суспільстві, низька заробітна плата, високий рівень безробіття починаючи з початку 90-х років ХХ ст. спричинили швидкий розвиток особистих селянських господарств і, як наслідок, зростання впливу доходів, одержаних від ведення особистого господарства, на добробут селян. Оскільки серед зайнятих у цих господарствах основну частку становлять працездатні члени сім'ї, які, зрозуміло, самі собі заробітної плати не платять, то Пенсійний фонд України втрачає значний обсяг фінансових ресурсів.

Із кожним роком чисельність осіб, які зайняті у неформальному секторі економіки, збільшується. Так, чисельність працюючих у цьому секторі у 2007 році порівняно з 2000 роком зросла на 1676,6 тис. осіб і становила 4,66 млн., або 22,3% загальної чисельності зайнятих економічною діяльністю (у 2004 році – 3,3 млн. осіб, або 16,4% відповідно) (табл.).

Зайнятість у неформальному секторі економіки за видами економічної діяльності за роками*

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Усього, тис. осіб	2985,1	3276,4	3484,7	3461,1	3939,5	4436,3	4623,3	4661,7
У тому числі:								
сільське господарство	2122,4	2398,3	2592,6	2530,1	2765,5	3194,1	3310,3	3286,5
будівництво	140,3	144,2	163,8	204,2	240,3	306,1	356,0	419,5
оптова й роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами тощо	474,6	498,0	480,9	474,2	590,9	567,8	545,5	512,7
транспорт та зв'язок	41,8	55,7	55,8	51,9	63,0	62,1	55,5	55,9
інші види економічної діяльності	206,0	180,2	191,7	200,7	279,7	306,1	356,0	387,1

*Розраховано за даними Держкомстату України¹.

Неформальний сектор економіки був єдиним місцем зайнятості для кожної другої особи з числа зайнятих сільських жителів. Внаслідок поширення зайнятості в особистих селянських господарствах, сільськогосподарське виробництво залишається переважаючим видом діяльності неформального сектору економіки (70,5% зайнятих у цьому секторі). Чисельність осіб віком 15-70 років, які працюють в особистих селянських господарствах, у 2007 році порівняно з 2000 роком збільшилася на 1164,1 тис. осіб, або на 54,8%, та досягла 3,28 млн. осіб (проти 2,8 млн. осіб у 2004 році).

В Україні нині відсутній дієвий механізм як щодо визначення доходів особистих селянських господарств, так і сплати з них внесків до Пенсійного фонду України. Відповідно до ст. 9 Закону України „Про особисте селянське господарство” загальнообов'язкове державне соціальне страхування членів особистих селянських господарств здійснюється в порядку, встановленому законом, а пенсійне забезпечення членів особистих селянських господарств і сплата ними збору до Пенсійного фонду України здійснюються відповідно до чинного законодавства про пенсійне забезпечення та загальнообов'язкове державне пенсійне страхування². Проте в Законі України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” не згадується про особисте селянське господарство³. На підставі цього Пенсійний фонд України робить висновок, що фізичні особи, які займаються веденням особистого селянського господарства, можуть взяти участь у пенсійному страхуванні лише на добровільних засадах. Тобто нині понад 35% працездатного населення у сільській місцевості не сплачує внески до Пенсійного фонду України, і, як наслідок, у майбутньому може сподіватися лише на мізерну соціальну пенсію.

Одним із шляхів розв'язання проблеми пенсійного страхування сільського населення, зайнятого в ОСГ, є розвиток системи недержавного пенсійного страхування. На думку фахівців Світового банку і Організації економічного співробітництва та розвитку, приватні пенсії є альтернативою державним пенсійним системам і вважаються не тільки менш чутливими до демографічних змін, але й забезпечать більш високі доходи⁴.

¹ Статистично-аналітичний огляд ринку праці у 2007 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

² Закон України „Про особисте селянське господарство” від 15 травня 2003 р. // Відом. Верховної Ради. – 2003. - №29. – С.232.

³ Закон України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р. // Відом. Верховної Ради. – 2003. - №49-51.

⁴ Частные пенсионные системы //Вестник Пенсионного фонда России. – 2001. - №1. – С.99-103.

Проаналізувавши дослідження провідних науковців, які займаються питаннями недержавного пенсійного страхування¹, було виділено такі переваги системи недержавного пенсійного страхування над солідарною: гнучкість пенсійних схем (можливість здійснювати пенсійні внески в різних розмірах і в різні строки; можливість одержувати пенсію як одноразово так і частинами; можливість вийти на пенсію раніше обумовленого в законодавстві строку тощо); одержання вищої пенсії (розмір майбутньої пенсії прямо залежить від розмірів внесків, які законодавчо не обмежуються); прозорість використання пенсійних внесків (учасники щорічно одержують звіт про напрями використання їхніх коштів, одержаний інвестиційний дохід і загальну суму пенсійних активів на індивідуальному рахунку); право власності на пенсійні активи (пенсійні активи можуть успадковуватися і є повною власністю вкладника); можливість самостійного вибору об'єкта розміщення пенсійних внесків (учасник має право вибору між багатьма організаціями, які беруть участь у недержавному пенсійному страхуванні. Це можуть бути недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та банки. Разом із тим, навіть після укладення пенсійного контракту, якщо учасник незадоволений діяльністю установи, він може перевести свої пенсійні активи в інший НПФ, страхову компанію або на депозитний рахунок у банк).

Проте є й ряд недоліків порівняно з державною системою пенсійного страхування: високий рівень економічних ризиків (залежність від стану фондового ринку, рівня інвестиційного доходу, інфляції тощо); відсутність гарантій мінімального розміру пенсії (залежність пенсії лише від зроблених внесків); більш високі адміністративні витрати (за рахунок внесків здійснюється оплата послуг адміністратора, компанії з управління активами, банку-зберігача пенсійних коштів тощо). Якщо проаналізувати переваги та недоліки даних рівнів пенсійного страхування, то за привабливістю вони є однаковими. Проте до всіх вищенаведених переваг системи недержавного пенсійного страхування над солідарною системою додається ще один найважливіший чинник — це дохідність пенсійних внесків. Навіть при мінімальній нормі інвестиційного доходу на рівні 5%, чоловік після 25 років страхового стажу, за умови внесення мінімального страхового платежу, накопичить 77905 грн., що на 15539 грн. більше, ніж він одержить із солідарної системи². Для жінки брати участь у системі недержавного пенсійного страхування стає вигідно лише при мінімальній нормі інвестиційного доходу на рівні 10% і страхового стажу не менше 20 років. У розвинутих країнах світу середня дохідність по пенсійних активах становить 8-10%³.

Для успішного розвитку системи недержавного пенсійного страхування в сільській місцевості, на нашу думку, потрібна, насамперед, всебічна фінансова, інформаційна й організаційна підтримка з боку держави. Тому було б доцільним для підвищення пенсійного забезпечення сільських жителів у майбутньому створити за участю державних органів НПФ професійного типу. Пункт 11 ст.6 Закону України „Про недержавне пенсійне забезпечення” не забороняє юридичним особам, діяльність яких фінансується за рахунок Державного бюджету України

¹ Гнибіденко І.Ф. Недержавні пенсійні фонди та їх роль в іпотечному кредитуванні // Соціальний захист. — 2003. - №1. — С.10-13; Грушко В.І. Пенсійна система: навч. посіб. — К., 2005. — 496 с.; Зайчук Б.О. Характеристика і напрями реформування пенсійної системи в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. — 2001. — №3. — С.95-100; Івашкевич В. Пенсійна реформа в Україні // Україна: аспекти праці. — 2001. — №2. — С.22-29; Лазебна М.В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів // Формування ринкових відносин в Україні. — 2003. - №7-8. — С.148-151; Надточій Б. Як побудувати фінансово збалансовану пенсійну систему // Україна: аспекти праці. — 2002. — №2. — С.33-36; Ричік Л. Пенсійна реформа та її фінансові наслідки // Україна: аспекти праці. — 2004. — №5. — С.19-26; Силин А.А. Негосударственный и дополнительные (частные) фонды пенсионного обеспечения за рубежом // Труд за рубежом. — 1994. - №3. — С.79-93.

² Мальований М.І. Розвиток пенсійного страхування сільського населення: моногр. / за ред. акад. УААН М.Й. Маліка. — Умань: СПД Сочінський, 2008. — 270 с.

³ Надточій Б. Як побудувати фінансово збалансовану пенсійну систему // Україна: аспекти праці. — 2002. — №2. — С.33-36.

або місцевих бюджетів, виступати засновником чи брати участь у НПФ¹, тому пропонується специфічна система недержавного пенсійного страхування сільського населення з введенням зустрічного державного фінансування (рис.).

Для успішного розвитку такої системи пенсійного страхування у сільській місцевості потрібно створити ряд умов.

По-перше, з метою посилення довіри до цього фонду та можливості регулювати його інвестиційну діяльність, одним із засновників повинна стати держава, наприклад, в особі Міністерства аграрної політики України, а з іншого боку засновником повинна виступати профспілка сільськогосподарських працівників. Такий розподіл дасть державі можливість контролювати діяльність даного фонду, а наявність членів профспілки в Раді пенсійного фонду зменшить залежність його політики від амбіцій окремих політиків та урядовців. Такий фонд у перспективі може бути єдиним по всій території країни. Проте перед цим доцільно провести експеримент щодо створення НПЗ на рівні окремого району, можливо області.

По-друге, для стимулювання розвитку даного фонду пропонується ввести зустрічне державне фінансування. Суть такого фінансування полягає в тому, що, з одного боку, кошти накопичуватимуться за рахунок внесків окремої фізичної особи (члена ОСГ, працівника сільськогосподарського підприємства), а, з іншого, частина внесків здійснюватиметься за рахунок державних коштів.

Джерелом накопичення іменного пенсійного рахунка в даному НПФ для учасника можуть бути такі джерела: закупівельна вартість або субсидії на сільськогосподарську продукцію, заробітна плата, орендна плата за землю тощо.

Єдиною умовою для сільських працівників, які розраховують збільшити свої пенсійні накопичення, повинна бути наявність статусу сільськогосподарського товаровиробника. В перелік сільськогосподарських товаровиробників, які мають право на зустрічне державне пенсійне забезпечення, пропонуємо віднести:

членів особистих селянських господарств, які безпосередньо займаються виробництвом сільськогосподарської продукції;

осіб, які працюють у сільськогосподарських підприємствах та частково одержують дохід від ведення особистого господарства;

осіб, які працюють в інших галузях економіки у сільській місцевості (зокрема освіта, культура, охорона здоров'я) та частково одержують дохід від ведення особистого господарства.

Для здійснення зустрічного державного фінансування держава укладає договір про недержавне пенсійне забезпечення з недержавним пенсійним фондом, згідно з яким є вкладником на користь учасника. Для здійснення фінансування вкладень до НПФ держава формує спеціалізований солідарний пенсійний рахунок із бюджетних коштів.

Розмір зустрічного державного фінансування повинен визначатися на початок кожного року і затверджуватися в бюджеті відповідної територіально-адміністративної одиниці (області, району, міста). Зустрічне державне фінансування кожного учасника даної програми пропонується здійснювати протягом перших п'яти років його участі в НПФ.

Кожний рік за рахунок державних коштів вноситься на рахунок учасника певна сума коштів, розмір якої слід встановити в пропорційній залежності від розміру внеску самого учасника (протягом першого року держава внесе додатково 50 % від суми, внесеної учасником; другого – 40; третього – 30; четвертого – 20; п'ятого – 10%).

---

¹ Закон України „Про недержавне пенсійне забезпечення” від 9 липня 2003 р. // Відом. Верховної Ради. – 2003. - №47-78.

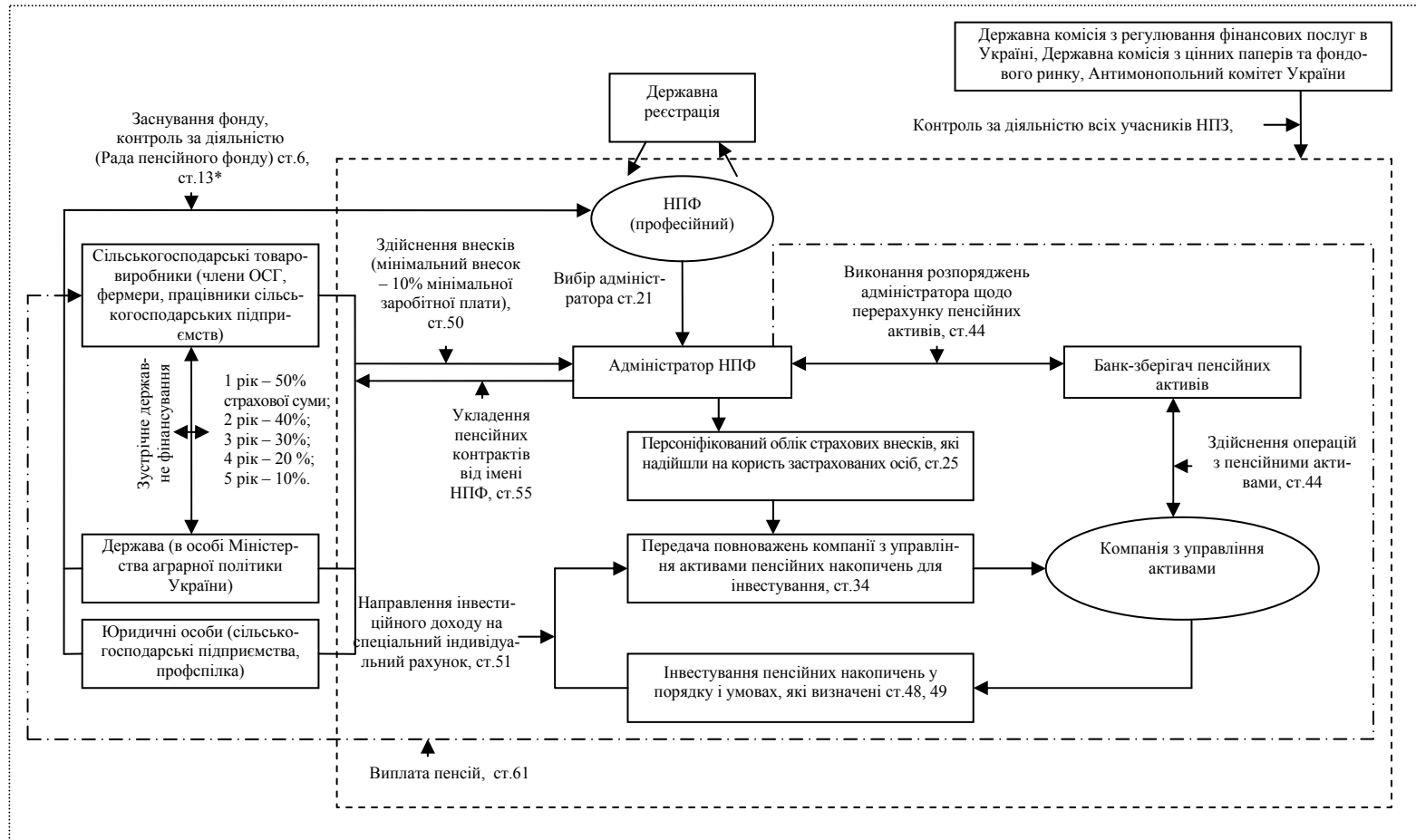

Схема недержавного пенсійного страхування сільськогосподарських товаровиробників

При цьому доцільно встановити мінімальну й максимальну межу внеску, з якої здійснюватиметься зустрічне державне фінансування. Мінімальний розмір внеску може бути на рівні 12,5% від мінімальної заробітної плати, а максимальний — 50% мінімальної заробітної плати, яка визначена чинним законодавством на відповідний період. Ефективність будь-якої пенсійної системи визначається за багатьма показниками, серед яких велике значення відіграє коефіцієнт заміщення (тобто розмір пенсії у відсотках до розміру заробітної плати (доходу)). Тому необхідність мінімального розміру внеску впливає з бажання забезпечити в майбутньому розмір пенсії на відповідному рівні. У розвинутих країнах світу орієнтований коефіцієнт заміщення становить 60-70%¹. Якщо врахувати, що держава гарантує за наявності п'яти років стажу пенсію в розмірі близько 20% середньої заробітної плати, то для того, щоб у сумі з базовою частиною розмір пенсії становив 70% заробітної плати на користь працівника, необхідно регулярно вносити внески в розмірі від 12 до 14% заробітної плати (доходу). Тому, виходячи з цього, пропонується встановити мінімальний розмір внеску до НПФ на рівні 12,5% мінімальної заробітної плати, затвердженої законодавчо на відповідний період. Переконані, що основні умови організації такої фінансової підтримки з боку держави повинні обов'язково бути закріплені законодавчо.

Для недопущення махінацій з державними коштами в законодавстві мають бути передбачені наступні умови:

у разі дострокового виходу учасника фонду, він має право лише на ті внески, які зробив сам. Державні кошти за цієї ж умови можуть бути або повернені державі, або перерозподілені між учасниками фонду;

у разі переведення коштів учасника фонду в інший фонд, страхову компанію чи банк учасник також може розраховувати лише на суму своїх внесків і накопичений на них інвестиційний дохід.

Основними джерелами зустрічного державного фінансування можуть бути такі:

1. Пряме фінансування з державного бюджету. Наприклад, частину коштів, яка виділяється на фінансову підтримку сільського господарства шляхом дотацій на одиницю виробленої продукції, можна спрямувати на персоналізований рахунок окремо взятого сільськогосподарського товаровиробника. Більшість продукції сільського господарства виробляється в особистих селянських господарствах, але основна частина коштів із державного бюджету спрямовується в сільськогосподарські підприємства. Тому слід спрямувати частину цих коштів саме на зустрічне державне пенсійне страхування тим членам ОСГ, які бажають взяти участь у даній програмі. Такі бюджетні видатки будуть економічно ефективні з наступних поглядів:

по-перше, вони спрямовуватимуться на довгострокову перспективу стабілізації соціально-економічного становища в аграрному секторі економіки, що позитивно позначиться на бюджеті Пенсійного фонду України через 15-20 років, оскільки значна частина пенсіонерів обслуговуватиметься з недержавного пенсійного страхування;

по-друге, ці кошти шляхом інвестування спрямовуватимуться на розвиток економіки. Тобто кошти з державного бюджету не проїдатимуться, а будуть зорієнтовані як інвестиції в національну економіку, зокрема аграрний сектор;

по-третє, така державна підтримка аграрного сектору не суперечить вимогам Світової організації торгівлі. А отже, вона не буде враховуватися в загальних витратах на підтримку сільського господарства згідно з вимогами СОТ, що дасть

¹ Білоусов В. Огляд зарубіжного досвіду в сфері реформування системи пенсійного забезпечення. Перспективи для України // Україна: аспекти праці. — 2004. - №3. — С.39-45.

зможу уряду спрямувати більше коштів з державного бюджету на підтримку сільського сектора.

2. Частина коштів держава також може внести у вигляді цінних паперів державних підприємств, державних облігацій.

У цілому, охоплення сільського населення зустрічним недержавним пенсійним страхуванням, а також розмір залучених фінансових ресурсів у рамках даної системи, знаходитимуться у прямій залежності від наступних показників: ступеня інформованості сільського населення; масштабності й активності агентської мережі; соціально-економічного стану того чи іншого району або області; фінансового стимулювання накопичувального процесу громадянами та іншими структурами (державою, міністерствами, відомствами, роботодавцями тощо).

Запропоновані фінансові відносини між державою і сільськогосподарським товаровиробником, на нашу думку, не лише стимулюватимуть відкриття іменних пенсійних рахунків сільським населенням, але й дадуть можливість державі перейти від разової матеріальної підтримки пенсіонерів до створення стабільної довгострокової системи пенсійного забезпечення, змінити психологію утримувача і сфокусувати свідомість людей на необхідності завчасно потурбуватися про майбутній матеріальний добробут.

*

Професійна відповідність виробничих об'єднань на сучасному етапі розвитку України

**М.А.МІНЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет харчових технологій**

Еволюцію становлення організаційних форм об'єднань фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, враховуючи досвід країн з розвинутою економікою та вітчизняний досвід, комплексно не розглянуто. Не визначено перелік основних форм добровільних та інституційних об'єднань і не віднесено їх до певних груп за конкретними класифікаційними ознаками. Крім того, не визначено загальні принципи створення й діяльності професійних об'єднань, які можуть бути визнані державою та максимально забезпечувати саморегулювання галузі, інтереси якої вони представляють на місцевому і загальнодержавному рівнях. А найголовніше, на сучасному етапі розвитку України не встановлено загальних критеріїв професійної відповідності виробничого об'єднання, досягнення яких дасть можливість стверджувати, що формування є дійсно професійним.

Деякі автори розглядають ці утворення як «добровільні об'єднання» (Покропивний С.), інші, як «професійні громадські організації» з розподілом на добровільні та інституційні (Лужанська Т.), інша група авторів — як «об'єднання промислових підприємств» (Єфремов С., Кришино Г., Волобринський М.)¹.

---

¹ Єфремов С.А., Крышино Г.Г., Волобринский М.М. Рационализация управления в объединениях. — М., «Экономика», 1974. — 191 с.; Економіка підприємства: підручник. — У 2 т., Т.1 / за ред. С.Ф.Покропивного. — К.: Вид-во «Хвиля-Прес»; Мале підприємство «Поиск». — Донецьк: Т-во книголюбів,